

UDVIKLINGER I VOKSENLIVET

Jan Tønnesvang

Et barn går tur med sin far i centrum af en større by. Det er hen på eftermiddagen, og solens stråler har fundet vej til deres fælles agenda mellem de høje bygninger fra en sydvendt vinkel. Mens de går, ser barnet, at der ligger avispapir og andre efterladenskaber i vejkanten. Faderen bemærker det ikke, før barnet spørger: »Hvordan kan det være, at nogen mennesker bare smider deres papir på gaden, så andre skal rydde det op?«. »Tjah« siger faderen, »det er jo også mærkeligt, men det er ikke alle de mennesker, der er voksne udenpå, der også er voksne indeni«. Barnet kigger op på ham og spørger: »Hvad mener du?«. Efter lidt tid siger han: »For nogle mennesker er det sådan, at selv om de er store udenpå og ligner en voksen, så er de i virkeligheden ikke rigtig store indeni. Og så tænker de ikke på, at det, som de smider rundt omkring, det er der andre, der skal rydde op«. Barnet ser ud til at lytte, og han fortsætter: »Der er også nogle voksne, der virker som om, de er søde udenpå, men som ikke er det indeni, og som derfor kan finde på at være onde ved andre«. »Nåh, ligesom Frolo« siger barnet, der har set *Klokkeren fra Notre Dame*. »Ja, lidt ligesom Frolo«, siger faderen med en satsning på, at han ikke bliver spurgt om, hvad det så vil sige, at være en 'rigtig' voksen. For hvordan svarer man lige på det?

Hvis man skal forklare børn, at det ikke er alle voksne, der er lige meget voksne, så kan man bruge de tilgængelige eventyr- og tegneseriefortællingers persongallerier. Hvis man skal forklare voksne noget tilsvarende, kan man krydre med lidt Shakespeare og de beskrivende diagnosesystemer (ICD og DSM). Man vil i så fald kunne tegne nogle profiler af det, vi opfatter som det skævt eller det patologisk udviklede menneske. Og man vil derfra kunne forklare, hvad det vil sige at være voksen i betydningen, at man ikke er som disse andre, der opfører sig mærkeligt, og at man ikke scorer (for) højt på de kliniske diagnoseskalaer. Man vil dermed have nærmet sig en bestemmelse af, hvad vi kan kalde den standardvoksne, der er karakteriseret ved sin normalitet, passer sit arbejde (hvis han har et sådant) og sin familie (hvis han har en sådan), ser tv og går på museer samt aftenskole og kurser i ny og næ, drikker kaffe og lidt rødvin, er holdt op med at ryge og følger renteudviklingen.

Sådanne standardbestemmelser af det normale voksne liv har vi levet fint med i de videnskabelige miljøer i mange år. De er bekvemme og 'nemme' at have med at gøre, fordi de ikke kræver, at der tages stilling til, om der er noget på den anden side af voksenlivets standardlinje, der er bedre end andet. Og skulle man mene at have fundet frem til, at dette faktisk er tilfældet, har det vel nærmest været en god idé at holde mund, hvis man har villet undgå anklager for ego- eller etnocentrisme fra relativitetskonstruktionistisk side. Problemet med en sådan tilbageholdenhed er imidlertid, at man dermed også undsiger sig muligheden for at bidrage med en videnskabelig funderet psykologisk viden om de eventuelle forskelle i det voksne livs psykologi, der kunne gøre en forskel på vores vurdering af, om vi med vores samfundsindretninger og i vores omgang med hinanden giver kvaliteten i såvel det individuelle som det fælles liv 'gode nok' udfoldelsesvilkår.

Med det foreliggende temanummer har vi fra redaktionens side ønsket at programsætte den del af voksenlivets psykologi, der befinder sig over den såkaldte standardlinje. Det skal dertil siges, at det i sagens natur *ikke* er bestemmelsen af, hvad det vil sige at være en 'rigtig' voksen, der har haft vores interesse men derimod spørgsmål i retning af, hvilke fordringer, udfordringer og udviklingsopgaver, der hører voksenlivet til, og om det er empirisk og/eller teoretisk muligt og meningsfuldt at sige noget om, hvilke følgevirkninger, der måtte være forbundet med at forvalte sådanne voksenlivsfordringer, udfordringer og udviklingsopgaver på forskellig vis. I den rundsendte invitation til artikelforfatterne hed det således bl.a., at målet med temanummeret er:

... at sende den side af menneskelivets udvikling, der foregår mellem barndom og alderdom til fornyet almen- og anvendt psykologisk undersøgelse og udforskning. Er der fx noget i de videnskabelige studier af såkaldte »normalt fungerende«
voksne mennesker, der viser, at en høj grad af autenticitet/integritet, moralsk modenhed, generativitet/social ansvarlighed, spiritualitet/religiøsitet, avanceret humor, kognitiv kompleksitet, avanceret emotionalitet, relationel kompetence m.m. er fremmede for menneskers livsglæde, livsmening, evne til at håndtere deres livsproblemer m.m.? Og hvis dette er tilfældet, hvordan udvikler mennesker sig så i sådanne retninger af forøget eksistentiel modenhed? Hvilke former for erkendelse, motivation, livspraksis, relationer, kultur-, samfunds- og organisationsdannelser mm. kræver sådanne bevægelser?

Med en sådan invitation markerer man en vis interesseforbindelse til det forskningsfelt, der i de senere år har etableret sig som en såkaldt positiv psykologi med bl.a. Martin Seligman, Christopher Peterson og Mihaly Csikszentmihalyi som centralskikkelser og Barbara Held (2004) som kritiker. Positiv psykologi er i al væsentlighed en revitalisering af den humani-

stiske psykologis optagethed af de menneskelige udviklingspotentialer og betingelserne for disse potentialers realisering. Modsat den traditionelle humanistiske psykologi, arbejder man dog her på et systematisk empirisk grundlag, hvilket bl.a. har resulteret i udgivelsen af værket *Character strengths and virtues* (Peterson & Seligman, 2004), der som det første af sin art fremlægger et klassificeringssystem til vurdering af en lang række positive menneskelige karaktertræk – 24 af slagsen helt præcist, grupperet under 6 moralske dyder, der er værdsat i de fleste kulturer kloden rundt (som hhv. visdom, mod, humanitet, retfærdighed, selvbeherskelse og selvoverskridelse/transcendens).

Som de fleste med en vis psykologisk indsigt vel altid har vidst, så er der kvalitetsforskelle i måden, hvorpå voksne mennesker på mere eller mindre veludviklede måder indretter sig i deres eksistens, og hvorledes dette har konsekvenser for deres omgivelser. Men grænsen mellem den videnskabeligt funderede og den blot gruppe- eller identitetsopretholdende og selvpositionerende vurdering af, hvad der er godt og mindre godt i og for menneskeliv er hårfin. Og en af de centrale forudsætninger for at kunne være normativ på den 'gode' måde er, at man har det teoretiske og empiriske vidensgrundlag for sin dømmekraft i orden. Med de forbehold, der i almindelighed må tages over for de udbredte klassificerings- og diagnosticeringssystemer, så er Petersons & Seligmans 'Manual of the sanities' et væsentligt bidrag til bestræbelsen på at tegne konturer af grundlaget for en sådan videnskabeligt funderet voksenlivsnormativitet. Det er vores forhåbning, at det samme kan siges om artiklerne i dette temanummer, der på forskellig vis beskæftiger sig med at undersøge, indkredse og teoretisere over *Udviklinger i voksenlivet*.

Selvom artiklerne ikke dækker alle områder af den udsendte invitation (jf ovenfor), så er det vores opfattelse, at de i deres helhed kommer omkring flere centrale sider af voksenlivets psykologi. Artiklerne er stilmæssigt forskellige i den forstand, at nogle fortrinsvist er empiriske, mens andre fortrinsvist er teoretiske og teoriudviklende, og endnu andre er essayistiske og fænomenologisk udlæggende. Nogle har primært en teoretisk og forskningsstrategisk værdi, og andre har en mere direkte anvendelsesorienteret applikationsværdi. Set i en redaktionel optik er sådanne stilforskelle en dyd. Psyke & Logos er erklæret pluralistisk i sin accept af forskellige paradigmatisk afsæt *for* og forskellige metodiske tilgange *til* de temaer, der sættes til behandling. Det, der forener artiklerne, er det programsatte tema.

Temanummeret er organiseret på den måde, at der først bringes to artikler med et generelt teori- og modeludviklende sigte samt en begrebsafklarende artikel om udviklingsbegrebet og en artikel om voksentemaer i Erik Eriksons teori om livslang udvikling. Dernæst bringes en længere række af artikler, som på forskellig vis undersøger fænomener som mod, humor, kærlighed, følelse, flow, religiøs og spirituel udvikling, alderdomsudvikling m.m. Som en form for kontrast til disse positivt bestemmende artikler

bringes dernæst to artikler om fastlåshed og blokeret udvikling, hvorefter der rundes af med tre artikler om hhv. terapi, supervision og læring i et par arbejdslivskontekster samt en artikel om arbejdets patologi. Under strengen bringes en enkelt boganmeldelse.

I opstartsartiklen om *Dannelse i fællesskaber og dannelse af fællesskaber* undersøger Preben Bertelsen med afsæt i Baumann og Tönnies, hvad der skal forstås ved fællesskab som grundlag for at udvikle en integrerende dannelsesmodel med udgangspunkt i antropologisk psykologi. Dannelse forstås som flerdimensional og med flere niveauer i hver af de identificerede dimensioner. Ifølge Bertelsen består fuld og hel dannelse ikke i at udvikle en bestemt højere refleksivitetssposition men i at kunne bevæge sig i frie flow ind og ud af mange dannelsesformer afstemt med hver sin opgave- og værditype i forskellige samfundsmæssige fællesskaber. Artiklen afrundes med en undersøgelse af den udviklede dannelsesmodels kritiske potentialer over for en Rawlsk liberalisme.

Med en beslægtet teoriudviklingsintention men i et andet ærinde, fremstiller Jan Tønnesvang dernæst i sin artikel om *Personlighedens niveauer* en såkaldt forskningsstrategisk grundmodel for studier af voksend udvikling i et personlighedspsykologisk perspektiv. Modellen systematiserer en stor grad af kompleksitet i den menneskelige personlighed og gør det muligt at relatere en bred vifte af teoretiske og empiriske studier af voksenlivets psykologi til hinanden. Artiklen bevæger sig ikke som sådan ud i konkrete voksenlivsstudier, men bereder med den forskningsstrategiske grundmodel vejen for, at forskellige typer af disse kan relateres meningsfuldt til hinanden.

I artiklen *Kontinuitet og diskontinuitet i udviklingspsykologien* gør Peter Krøjgaard op med den nyere udviklingspsykologis ensidige afvisning af de klassiske udviklingsteoriens stadieforståelser. Selvom kritikken af disse teoriens diskontinuitetsforståelser i flere henseender har været berettiget, så går man ifølge Krøjgaard for vidt, hvis man hævder, at udvikling udelukkende skulle være en kontinueret proces. Argumentationen føres med afsæt i empiriske eksempler fra den del af udviklingspsykologien, der beskæftiger sig med børns udvikling, men det foreslåede begreb om udvikling forstået som *domænespecifikke vendepunkter* må antages at have relevans for forståelsen af udvikling i det hele taget og således også i forhold til voksenlivets psykologi, herunder eksempelvis Eriksons teori om livslang udvikling.

Netop Eriksons teori er så emnet i Jytte Nytoftes artikel om *Erik Eriksons intergenerationelle generativitetsteori*. Ud fra bestemte kildesteder i Eriksons værker tages der til fortjent genmæle mod den gængse kritik af hans teori. I følgeskab med en uddybning af generativitetens intergenerationelle side undersøges det, hvorledes Eriksons generativitetsteori skal placeres i hans epigenetiske udviklingsteori, og det påvises, hvorledes generativitet inkluderer en både individuel og kollektiv etik, der kan funderes i Eriksons

særlige udformning af 'The Golden Rule'. Endvidere diskuteres det, hvorledes en voksen generativ etik er forbundet med en 'species-wide' fælles identitet.

Spørgsmålet om det etiske indtager også en central placering i Svend Brinkmans artikel om *Tilværelsens æstetik og etik*, der indleder den næste sektion af artikler. Med afsæt i Kierkegaards skelnen mellem de æstetiske og etiske dimensioner i menneskets tilværelse argumenterer Brinkman for, at den æstetiske stræben efter at have det godt og få et liv med gode oplevelser i dag synes at overskygge den etiske stræben efter at gøre det godt i forhold til bestemte normative standarder. Det moderne samfund er i vid udstrækning blevet et oplevelsessamfund, hvor tings værdi ofte antages at afhænge af deres evne til at give os gode oplevelser. Det diskuteres i den sammenhæng, hvorvidt psykologien er (blevet) en æstetisk videnskab, og hvordan den etiske dimension i højere grad kan inddrages i den psykologiske udforskning af menneskelivet.

Spørgsmålet om den etiske tilværelsesdimension er dernæst i konkret analytisk fokus i Benny Karpatschof artikel *Mod til at møde magten*, hvor der foretages en caseanalyse af den tyske student Sophie Scholls moraludvikling under nazisternes herredømme i 30'ernes og 40'ernes Tyskland. I en kritisk diskussion med Kohlberg og Gilligans moralteoretiske positioner, argumenterer Karpatschof for nødvendigheden af at arbejde med en moralteori, der overskrider begge disse positioner med en begrebsættelse af forholdet mellem inkarnerede og idealiserede værdier som grundlag for at forstå, hvorledes Sophie Scholl og hendes bror Hans havde både mod og intellektuel og moralsk integritet til at fastholde deres modstand mod nazismen hele vejen igennem frem til deres henrettelse. Selve muligheden for, at retfærdighed og kærlighed kan eksistere i denne verden, vejede for Sophie Scholl tungere end hendes eget dyrebare liv.

I Bo Jacobsens artikel om *Kærlighedslivets psykologi i eksistentiel belysning* er det dernæst den almene forståelse af kærlighedens rolle i den voksnes liv og udvikling, der er på programmet. Med afsæt i den eksistentielle og humanistiske psykologi indkredses kærlighedens centrale kerne og dens mere perifære repræsentationer samt kærlighedens opblanding med andre livsudtryk. Der gives en beskrivelse af kærlighed som et kulturfænomen, og der stilles spørgsmål ved, hvorvidt det aktuelle samfund er tilstrækkelig kærlighedsrigt. Afslutningsvis overvejes det, hvilke muligheder, man som voksen har for selv at udvikle sin kærlighed, og hvorledes psykologen kan assistere i denne proces.

Med pendant til kærlighedsemnet tager Mogens Pahuus i artiklen *Følelsesmæssig udvikling i filosofisk belysning* bredt fat på spørgsmålet om følelser og følelsernes rolle i det voksne menneskes liv. Følelser ansues som en måde at tage situationer op på, og følelsesmæssig udvikling finder sted som en udvikling i retning af en situationsmæssig adækvat følende fornuft.

Pahuus arbejder med en opdeling af følelser i affekter, tilbøjeligheder og sindsstemninger, som hver for sig analyseres i deres forskellige manifestationer og indplaceres i den samlede begrebsramme. Artiklen afrundes med en drøftelse af, hvorvidt følelsesmæssig udvikling kan forstås som et både helhedsmæssigt og tilbagevendende forløb ud fra den klassiske dannelses-tantes tre-fase-opdeling.

Hans Henrik Knoop beskæftiger sig dernæst i artiklen *Flow i voksenlivet – om engagementets forudsætning, væsen og perspektiv* med den særligt nydelsesfulde og følelsesmæssigt engagerede bevidsthedstilstand, der kaldes flow. Knoop tager afsæt i positiv psykologi med flow-begrebets ophavsmand Csikszentmihalyi som den primære inspirationskilde for sit arbejde. Der anvendes en analytisk skelnen mellem tre former for lykke (hhv. det rare, det engagerede og det meningsfulde liv) i en afklaring af vilkårene for at opleve flow i voksenlivet og betydningen heraf. Endvidere gøres der overvejelser over det paradoksale i, at man i de moderne samfund har flere muligheder for at opleve flow samtidig med, at disse muligheder begrænses af nye risici.

Hans Vejleskov knytter ligeledes an til positiv psykologi i sin artikel *Stor humor – livsanskuelse, modent personlighedstræk, social kognition*. Det primære afsæt er dog Kierkegaards og Høffdings syn på humor som en livsholdning. Artiklens hovedintention er at undersøge, hvorvidt synet på humor som en livsholdning kan inspirere til en mere nuanceret opfattelse af humor hos børn, unge og voksne i almindelighed ved, at det knyttes til en veludviklet social kognition og en personlig modenhed. Der inddrages dele af den nyere humorforskning og test vedrørende 'humoristisk sans' i diskussionen for og imod en betragtning af humor som et modent træk, og der opregnes en række begrebsmæssige modsætningspar, der kan indikere en mulig forbindelse mellem 'stor humor' og en mere avanceret social kognition.

I de følgende to artikler diskuteres spørgsmålet om religiøs modenhed i henholdsvis et religionspsykologisk og et religionsvidenskabeligt perspektiv. I den religionspsykologiske artikel om *Religiøs modenhed set i forhold til tid og sundhed*, gør Peter la Cour et forsøg på at lave en indholdsbestemmelse af begrebet om religiøs modenhed ved at sammenstille det med de religionsuafhængige faktorer mental sundhed og psykologisk tidsfølge (udvikling). Artiklen inddrager centrale dele af de sidste 100 års religionspsykologiske teorier og empiriske fund med relevans for forståelsen af religiøs modenhed, og argumenterer sig frem til en påstand om, at religiøs modenhed i forhold til kriterierne sundhed og udvikling er karakteriseret ved hhv. at være en tro på religiøs symbolik frem for at være en tro på religiøse konkrete og ved at være en tro, der inkluderer muligheden for en transcendent struktur i verden.

I den religionsvidenskabelige artikel om *Religiøs modenhed eller Sancho Pancha til hest* argumenterer Anders Klostergaard Petersen for det viden-

skabeligt legitime i at stille spørgsmålet om religiøs modenhed inden for det godes domæne (den etiske bonitet) og det skønnes domæne (den æstetiske kompleksitet), mens drøftelsen af religiøs modenhed i forhold til det sandes domæne (det absolutte sandhedsspørgsmål) ikke længere er meningsfuld. 'Mental balkanisering' forstået som evnen til simultant at pendulere mellem forskellige og indbyrdes modstridende virkelighedsforståelser fremhæves som et grundvilkår i al religiøsitet, og det betones, at de moderne protestantiske former for kristendom, der har bragt refleksionen over forskellige virkelighedsforståelser i karambolage med hinanden, kan betragtes som æstetisk mere komplekse og derfor også mere modne end de forståelser, der ikke rummer plads til en sådan selverkendelsens kritiske radikalitet.

I forlængelse af de to artikler om religiøs modenhed bringes der tilsvarende to forskellige artikler om spiritualitet og voksend udvikling. I artiklen *Voksend udvikling og spiritualitet* argumenterer Karsten Bidstrup Skipper for værdien af at undersøge relevansen af den evige filosofis indsigter for nutidige voksne menneskers søgen efter helhed og mening. I en erkendelse af, at sådanne indsigter er formuleret i præmoderne kontekster, argumenteres der for at anvende Ken Wilbers integrale AQAL-model som grundlag for at integrere den fænomenologiske substans i de kontemplative traditioners indsigter med viden fra moderne udviklingspsykologi og neurologi. Som led i en præcisering af, hvorledes udvikling i forskellige kulturelle fortolkningsrum kan forstås og forbindes med de fænomenologiske beskrivelser af spirituelle erfaringer, inddrages Beck & Cowans teori om *Spiral Dynamics*.

I artiklen *Meditation, ego-død og voksend udvikling* undersøger Christian Warnke Dalgas dernæst det spirituelle fænomen ego-død som en mulig udviklingsvej i voksenlivet. Det teoretiske hoveddagsæt er her A. H. Almaas' selvpsykologisk inspirerede forståelse af ego-død som en gradvis proces bestående af en afvikling af en narcissistisk ladet identifikation med et selv-billede kombineret med en generobring af den enhed med varen, som alle, ifølge Almaas, oplever som spæd. Almaas' teori relateres til bl.a. Bertelsens teori om selvets niveauer af retthed og til Wilbers teori om spirituel udvikling, og der tages afslutningsvist kritisk stilling til den forsimplede kritik af spiritualitet som et selvcentreret selvrealiseringsfænomen.

Rækken af artikler, der anviser positive veje for forskellige linjer i voksend udviklingen over den såkaldte standardlinje, afrundes med Mimi Y. Mehlsens artikel om *Den paradoksale livstilfredshed i alderdommen*. Mehlsen henleder vores opmærksomhed på, at empiriske studier på den ene side viser, at de fleste ældre foretrækker en tidligere periode i livet frem for alderdommen, mens andre undersøgelser på den anden side viser, at højere alder ikke nødvendigvis er forbundet med større utilfredshed med tilværelsen, idet ældre angiver at være lige så tilfredse med livet som yngre. Dette tilsyneladende paradoks undersøges ud fra forskellige teoretiske syn på livstilfredshed. Konklusionen er, at livstilfredshed i alderdommen kan være et resultat af adaptive psykologiske processer, der anvendes af den aldrende

person til at tilpasse sine forventninger til betingelserne i alderdommen. Disse processer udvikles over livsløbet, og livstilfredshed må derfor ansues som et dynamisk begreb.

Den første af de to artikler, der står i kontrast til de positivt bestemmende artikler om voksenlivets almene udviklingsfordringer og muligheder, er Charlotte Mathiassens artikel om *Fastlåsthed og udvikling – frigørelse – hos langtidsfanger*. Ud fra et deltagerperspektiv beskriver Mathiassen, hvorledes man med en ikke-patologiserende tilgang kan forstå personlig udvikling hos mænd, der har afsonet lange fængselsdomme for alvorlig, personfarlig kriminalitet. Det empiriske grundlag for artiklen er en række interview med flere af sådanne mænd, som forfatteren har fulgt gennem længere tid, og som viser, hvorledes mændene forsøger at sætte sig og opretholde mål i livet på trods af betragtelige psykologiske og sociomaterielle vanskeligheder.

I den anden af de to 'det gode livs-kontrasterende' artikler diskuterer Stig Helweg-Jørgensen med afsæt i hhv. dialektisk-adfærdsterapi og en virksomhedsteoretisk forståelse af den psykiske genspejlings forskellige niveauer, hvorvidt personer med en borderlinepersonlighedsforstyrrelse kan udvikle en egenkontrol over emotionelle reaktioner. Artiklen hedder *Det er aldrig for sent at lære en følelse*, og der argumenteres i overensstemmelse med denne titel for, at en følelsesmæssig udviklingsmulighed også er til stede hos borderlinepersonligheder. Et centralt element i en sådan udvikling er individets selv-accept, som i både den normale udvikling og i psykoterapi er betinget af, at man accepteres af andre. Netop derfor er accept et centralt helende element i psykoterapi med personer med en borderlineforstyrrelse.

I den første af de mere anvendelsesorienterede artikler, undersøger Gudrun Olsson i artiklen *Grus i maskineriet*, hvorledes man ved supervision af dårlige øjeblikke i terapeutiske situationer får mulighed for at konfrontere sig med sine aktiverede selvrepræsentationer, og hvorledes dette giver adgang til læring. Artiklen bygger på et kvalitativt studium af terapeuter under uddannelse ud fra hvilket, der er udvalgt fem beretninger til analyse.

Den næste anvendelsesorienterede artikel er Claus H. Jacobsens *Psyko-terapisupervisionens didaktik*. Artiklen undersøger aspekter ved supervisionsens didaktik, forstået som refleksioner over mål, indhold, metoder og medier i tilrettelæggelse og udformning af psykoterapisupervision. Der inddrages teori om mesterlære, rollemodel-indlæring og fra Dreyfus-brødrenes fem-trins model over faglig udvikling i en diskussion af, hvorledes supervision kan tilrettelægges, så supervisandens læring og udvikling kan optimeres. På dette grundlag argumenteres der for, at inddragelsen af parallelprocesser kan være et element i supervisandens tilegnelsen af psykoterapeutiske færdigheder.

Den tredje anvendelsesorienterede artikel er skrevet af Peter Musaeus og Ole Steen Kristensen og beskæftiger sig med *Transformativ og ekspansiv*

læring i to voksenlæringsmiljøer. Det centrale argument går her på, at voksenlæring skal anskues som hhv. en transformation af den voksnes perspektiv (som det hævdes i transformativ læringsteori), og en ekspansion af et praksisfællesskab (som det hævdes i virksomhedsteori). Mens transformativ læringsteori anskuer læring ift. kritisk selvrefleksion, så begrebsætter virksomhedsteorien ekspansiv læring som modsætninger mellem systemer medieret af dialog og artefakter. Artiklens argumentation understøttes af en reanalyse af to casestudier.

Som den sidste artikelforfatter får Asger Sørensen ordet med sin artikel *Om arbejdets patologi – og suverænitets mirakuløse umenneskelighed ifølge Bataille.* Artiklen diskuterer arbejdets betydning med udgangspunkt i dels Lockes og Hegels hyldest til arbejdet og dels Batailles tese om arbejdets uundgåelige undergravning af den menneskelige suverænit. Artiklen handler ikke som sådan om voksenlæring eller voksend udvikling, men har med sine betragtninger af arbejdets tingsliggørelse af mennesket og den postmoderne kapitalismes drejning af det værdifulde fra produktion til forbrug en opråbskarakter for menneskets eksistentielle og politiske engagementer. På den måde handler den så alligevel om nogle af de fordringer, der hører et voksenliv over standardlinjen til.

Under strengen bringes en anmeldelse af tre bøger om community psykologi, hhv. *At fare vild – sammen* (Berliner et al., 2005), *Fællesskaber – en antologi om community psykologi* (redigeret af Berliner, 2004), og *Introduktion til Psykologi – teori, anvendelse, praksis* (redigeret af Koester & Frandsen, 2005). Anmeldelsen er skrevet af Julio Arenas, der lægger et varmt ord ind for den community psykologiske tilgængelighedsmuligheder.

Selvom hovedparten af forrige århundredes psykologi er blevet skabt med voksenlivets normalitet som mere eller mindre ekspliciteret forståelsesudgangspunkt, så er det ikke som sådan voksenlivets psykologi, der har indtaget den mest centrale plads. Det er vores håb, at rækken af artikler i dette temanummer kan bidrage til, at forskellige former for *Udvikling i voksenlivet* fremover vil blive viet en større forskningsmæssig interesse.

LITTERATUR

- HELD, B. (2004): The negative side of positive psychology. *Journal of Humanistic Psychology*, 44 (1): 9-46.
- PETERSON, C. & SELIGMAN, M. E. P. (2004): *Character strengths and virtues: a handbook and classification.* Oxford University Press.